

Evaluering og effektmåling af gruppebehandling for børn/unge, der har været udsat for seksuelle overgreb, eller har krænkende seksuel adfærd

Delrapport - Indsatsteorier for projekterne

Juli 2010

Evaluering og effektmåling af gruppebehandling for børn/unge, der har været udsat for seksuelle overgreb, eller har krænkende seksuel adfærd

Delrapport - Indsatsteorier for projekterne

Konsulent Mett Marri Lægsgaard
MettMarri.Laegsgaard@stab.rm.dk

Konsulent Birgitte Ahlgreen
Birgitte.Ahlgreen@stab.rm.dk

Center for Kvalitetsudvikling
Olof Palmes Allé 15
8200 Århus N
Telefon: 87 28 4911

© Center for Kvalitetsudvikling, juli 2010

Indholdsfortegnelse

1	INDLEDNING	1
2	OM INDSATSTEORI	1
3	OM BEHANDLINGSSTEDERNE	2
	Københavns Kommune, Projekt Lysning	2
	Hjørring Kommune, Børnefamiliecenter Kløvergården	3
	Århus kommune, Rådgivningscentret for børn og unge	4
4	PROJEKTKOMMUNERNES INDSATSTEORIER	5
	Organisering og ledelse	5
	Samlet om organisationen	7
	Opsporing	9
	Samlet om opsporingsprocedurer	13
	Visitation	14
	Samlet om visitation	16
	Behandlingens rammer	18
	Samlet om behandlingens rammer	21
	Behandlingens indhold	22
	Samlet om behandlingens indhold	24
	Opfølgning	24
5	OVERSIGT	25
6	JANUS CENTRETS INDSATSTEORI	27

1 Indledning

Servicestyrelsen indbød i 2009 alle danske kommuner til at søge midler til gruppebehandling af børn og unge, der har været udsat for seksuelle overgreb. Midlerne er afsat fra satspuljemidlerne 2008-2011 som led i opfølgningen på anbringelsesreformen. Da der ikke er særlig stor erfaring med gruppebehandling af denne målgruppe i Danmark, defineres initiativet som et forsøgsprojekt, og 3 kommuner er udpeget til at deltage i forsøget. Det drejer sig om Københavns Kommune, der deltager med "Projekt Lysning", Hjørring Kommune ved Børnefamiliecenter Kløvergården og Århus Kommune ved Rådgivningscentret for Børn og Unge.

Et andet relateret område er børn og unge, der selv udviser seksuelt grænseoverskridende eller krænkende adfærd. Denne målgruppe er omdrejningspunktet for den psykologiske behandlingsklinik JANUS Centret, der er oprettet som led i Regeringens handlingsplan om bekæmpelse af seksuelt misbrug af børn. JANUS Centret vil som led i Servicestyrelsens initiativ tilbyde ambulante ekspertrådgivning til kommuner vest for Storebælt, som vil gennemføre gruppebehandlingsforløb for børn med seksuelt grænseoverskridende eller krænkende adfærd. Det er aktuelt til forhandling, hvilke kommuner der indgår i dette tiltag.

Gruppebehandlingen af de to målgrupper indgår samlet i projektet "Forsøg med gruppebehandlingsforløb for børn, der har været udsat for seksuelle overgreb, og børn, der krænker andre børn samt effektmåling af behandlingen". Forsøget følges af en evaluering med det formål at få mere præcis viden om effekterne af børnenes og de unges deltagelse i gruppebehandling og viden om, hvordan gruppebehandlingsforløb bedst implementeres.

Evalueringen og effektmålingen gennemføres af Center for Kvalitetsudvikling, Region Midtjylland. Opgaven indledes med nærværende samlede beskrivelse af gruppebehandlingsforløbene for seksuelt krænkede børn/unge, som de er tænkt ved behandlingsforløbenes start i hver af de 3 medvirkende kommuner. Da det endnu er uafklaret, hvilke kommuner der modtager rådgivningstilbuddet fra JANUS Centret, vil indsatsbeskrivelserne for denne del af projektet alene bygge på JANUS Centrets gruppebehandlingsmodel. Den vil indgå som model for den tilbudte rådgivning til kommunerne, men skal formentlig tilpasses til lokale forhold.

Projekternes planlagte indsatser har form af indsats teorier for de enkelte gruppebehandlingsforløb og vil danne grundlag for den opfølgende evaluering og effektmåling. Evalueringskonceptet er nærmere beskrevet i dokumentet "Evaluering og effektmåling af gruppebehandling for børn/unge, der har været udsat for seksuelle overgreb, eller har krænkende seksuel adfærd - Evalueringsdesign og procesplan"

2 Om indsats teori

Indsats teorierne i forhold til seksuelt krænkede børn er i det følgende genereret efter programteorimetoden og beskriver de planlagte gruppebehandlingsforløb i de udpegede kommuner. En programteori, herefter kaldet indsats teori, er en skematisk fremstilling af en forventet sammenhæng mellem en given indsats og de forventede resultater af denne indsats.

I en indsats teori opdeles indsatsen i en række komponenter eller del-indsatser. I forhold til hver indsatsdel beskrives først de tildelte ressourcer og den relevante målgruppe, dernæst hvilke aktiviteter indsatsen skal rumme, og endelig beskrives de forventede resultater af indsatsen på kortere og længere sigt.

Nøgleelementer i de kommunale indsats teorier er søgt samlet skematisk sidst i rapporten. Her angives desuden en række faktorer eller baggrundsforhold, der antages at kunne påvirke effekten af gruppebehandlingsforløbene. Disse faktorer kan være forhold inden for projekternes rammer, og det kan være omstændigheder i barnets og den unges øvrige liv.

Indsats teorierne og de mulige kontekstfaktorer er udarbejdet i samarbejde med medarbejdere og ledelse bag de respektive gruppebehandlingstilbud i de kommuner, der tilbyder gruppebehandling for seksuelt krænkede børn og unge. Med afsæt i kommunernes projektbeskrivelser har Center for Kvalitetsudvikling således udarbejdet foreløbige indsats teorier for hvert enkelt projekt. Disse udkast er efterfølgende blevet præciseret på møder med de ledere og medarbejdere, der involveres i gruppeforløbene for seksuelt krænkede børn og unge. For kontekstfaktorernes vedkommende er der yderligere indhentet viden fra relevant litteratur. Udviklingen af indsats teorier og afdækningen af kontekstfaktorer danner grundlag for udarbejdelsen af nogle af de måleinstrumenter, der skal benyttes til evalueringens dataindsamling.

3 Om behandlingsstederne

I det følgende beskrives gruppebehandlingsforløbene for seksuelt krænkede børn og unge, som er organiseret i henholdsvis København, Hjørring og Århus kommuner. Der indledes med en kort beskrivelse af de respektive behandlingssteder og de beskrevne formål med gruppebehandlingen i hvert projekt, hvorefter de planlagte indsatser præsenteres. Indsatserne er opdelt i afsnit, der hver rummer en særskilt komponent fra de samlede gruppebehandlingsforløb på tværs af de tre kommuner. Komponenterne er Organisering og ledelse, Opsporing, Visitation, Behandlingens rammer, Behandlingens indhold og Opfølgning.

Københavns Kommune, Projekt Lysning

Projekt Lysning i Københavns Kommune har fordelt gruppebehandlingen på to behandlingssteder. Børn under 13 år behandles således på Sct. Stefans Rådgivningscenter, mens børn mellem 13 og 17 år behandles på Ungdomsklinikken.

Sct. Stefans Rådgivningscenter er Københavns Kommunes Rådgivningscenter for familier med børn mellem 0 og 12 år og hører under Socialforvaltningen. Centret fungerer som leverandør til VISO. Centrets ydelser retter sig mod to målgrupper:

- Der tilbydes ambulant rådgivning, undersøgelse og behandling af familier med børn mellem 0 og 12 år, hvor specialviden er påkrævet. Det kan dreje sig om familier, der er blevet berørt af akutte traumatiske kriser, mord eller selvmord, og hvor en specialiseret indsats er nødvendig.
- Der tilbydes behandling til familier, hvor et barn har været udsat for seksuelle overgreb, idet behandlingens mål er at styrke relationerne og at ændre kommunikationen i familien, så både barnet og de voksne styrkes i at skelne mellem rigtigt og forkert i forhold til egne grænser. Gruppebehandlingen er således en udvidelse af eksisterende tilbud på Sct. Stefans Rådgivningscenter.

Ungdomsklinikken i København er et rådgivnings- og behandlingstilbud, som henvender sig til 13-17 årige med psykiske og sociale vanskeligheder. Ungdomsklinikken har 2 overordnede opgaver:

- At foretage psykosocial udredning af de henviste unge med henblik på stillingtagen til det bedste behandlingstilbud.
- At yde psykologisk rådgivning og behandling til de unge og deres familier, i form af individuel terapi eller familiebehandling efter behov.

Ungdomsklinikkenes gruppebehandling til unge, der har været udsat for seksuelle krænkelser, er et nyt tiltag og tilbydes specielt til unge piger. Behandlingen varetages af to kvindelige psykologer.

Formålet med gruppebehandlingen i København

Københavns Kommune vil systematisk afprøve gruppebehandling som tilbud til seksuelt overgrebne børn i alderen 6-18 år. Socialforvaltningen har mange og gode erfaringer med forskellige behandlingstilbud til seksuelt overgrebne børn. Gruppebehandling har dog kun i begrænset omfang været afprøvet i Københavns Kommune, og har ikke tidligere været genstand for systematisk evaluering. Ved siden af projektets overordnede formål er det tanken, at projektet vil indgå i Socialforvaltningens systematiske arbejde med effektbaseret styring og læring, som er et centralt indsatsområde i forvaltningens strategi på børne- og ungeområdet. Overordnet set vil projektet være en del af Socialforvaltningens fortsatte bestræbelser på at levere virkningsfulde, evidensbaserede tilbud til udsatte børn og unge.

Hjørring Kommune, Børnefamiliecenter Kløvergården

Børnefamiliecenter Kløvergården i Hjørring er et rådgivnings- og behandlingstilbud for familier, der har behov for støtte og vejledning. Kløvergården tilbyder rådgivning, undersøgelse og behandling i henhold til Lov om social service samt konsulentbistand og kompetenceudvikling inden for børne- og familiesektoren.

Centeret består af tre afsnit: en gruppe af familiebehandlere, et heldagsskole/ dagbehandlingstilbud og en tværgående funktion. Centret er et flerstrengt tilbud, som blandt andet arbejder med familiebehandling, undervisning og gruppebehandling for børn og forældre. Gruppebehandlingstilbuddet for unge, der har været udsat for seksuelle krænkelser, er et nyt tilbud på Kløvergården. Primærbehandler i projektet er specialiseret i tab- og trauma-behandling samt i behandling af seksuelle overgreb.

Formålet med gruppebehandlingen i Hjørring Kommune

Hjørring Kommune har i sin projektbeskrivelse beskrevet, at man efter kommunesammenlægningen har etableret flere nye behandlingstilbud til børn og unge – tilbud, som tidligere kunne hentes i Nordjyllands Amt. Tilbud om gruppebehandling af børn, der har været udsat for seksuelle overgreb, har været et ønske for kommunen, men har ikke været realiserbart. Ved siden af projektets overordnede formål ønsker Hjørring Kommune gennem forsøget at udvikle og opkvalificere egne psykologer til fagligt at kunne arbejde med en målgruppe, omkring hvilken der kan herske behandlingsmæssig tilbageholdenhed og faglig usikkerhed ved manglende erfaring.

Århus kommune, Rådgivningscentret for børn og unge

Rådgivningscentret er forankret i Århus Kommune og arbejder primært med borgere herfra og fra omliggende kommuner i Region Midtjylland. Desuden har centret landsdækkende udrednings- og rådgivningsopgaver for VISO. Centrets målgruppe er børn og unge, der har været udsat for hændelser, der er en trussel for deres udvikling. Det kan for eksempel være seksuelle overgreb, tab, traumer og omsorgssvigt. Målgruppen er desuden børn og unge, der viser tegn på problemer i deres personligheds- og identitetsudvikling, for eksempel angst, selvskadende adfærd, spiseforstyrrelser og selvmordstanker.

Behandling af børn, der har været udsat for seksuelle overgreb, er i forvejen Rådgivningscentrets kerneydelse. Hidtil har behandlingen alene været gennemført på individ, netværk og familie niveau. Med projektet har Rådgivningscentret ønsket at supplere den aktuelle indsats til også at omfatte en gruppeindsats, så dette kan udvikles til at være et supplerende tilbud på Rådgivningscentret. Det kan enten som et selvstændigt tilbud, eller i sammenhæng med individ- og familieniveauet.

Formålet med gruppebehandlingen i Århus Kommune

Ved siden af projektets overordnede formål ønsker man i Århus Kommune også - ved at målrette gruppeforløbene i afgrænsede aldersgrupper - at få en viden om virkningen af gruppeforløb set i forhold til alder. Det behandlingsmæssige formål med gruppebehandlingen i Århus Kommune er at ændre børnenes negative selvbillede og oplevelsen af skyld og skam, samt at børnene og de unge bliver i stand til at finde bedre mestringsstrategier i forhold til de problemer, som overgrebet har påført dem. Et langsigtet mål er, at børnene og de unge undgår traumatisering, der vil påvirke deres livskvalitet i negativ retning.

4 Projektkommunernes indsats teorier

I de følgende afsnit beskrives de 3 kommuners planlagte indsats i forhold til henholdsvis organisering og ledelse, opsporing, visitation, behandlingens rammer, behandlingens indhold og opfølgning. Indsatsbeskrivelsen for de enkelte områder er her organiseret som programteori fra hver kommune, idet der suppleres med uddybende tekst.

Organisering og ledelse

Københavns Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter/funktioner	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
Overordnet projektleder	Overordnet økonomisk og juridisk ansvar		
Fagligt ansvarlig leder på både Sct. Stefans Rådgivningscenter (6 – 12 år) og Ungdomsklinikken (13 – 17 år)	Overordnet ansvar for behandling Projektledelse Ansvar for økonomistyring Overordnet ansvar for behandling	Planlægning Koordinering Projektstyring Fælles projektansvar og medejerskab Skriftlig information og dialog mellem behandlingenheder, administration og myndighedsudøvendende enheder Fælles undervisning Fælles hjemmeside Behandling	Implementering Projektet gennemføres i overensstemmelse med formål Gruppebehandling som permanent tilbud
Koordinering/drift: Administrativ koordinator Socialfaglig konsulent Faglig koordinator Sct. Stefans Rådgivningscenter Faglig koordinator Ungdomsklinikken	Kontakt til Servicestyrelsen og evaluator Koordinerer behandlingsindsats, opsporing, visitation og faglig profilering af projektet		
6-8 behandlere	Behandling		

Københavns Kommune har som nævnt fordelt sine gruppebehandlingsforløb på 2 forskellige tilbud for børn og unge. Sct. Stefans Rådgivningscenter gennemfører således behandlingen af børn fra 6-12 år, mens Ungdomsklinikken behandler de unge fra 13-17 år. Projektet er samlet under en fælles paraply, kaldet "Projekt Lysning". Den overordnede projektledelse varetages af centerchefen for det center, som både Sct. Stefans Rådgivningscenter og Ungdomsklinikken indgår i, mens den fagligt ansvarlige ledelse varetages af lederen for de to behandlingssteder. Derudover har man etableret en koordinationsgruppe, bestående af den overordnede projektleder, den fagligt ansvarlige leder, den socialfaglige konsulent og de to faglige koordinatore. Denne gruppe skal varetage koordinering af den daglige drift og behandlingsindsats i projektet.

I projektet deltager 6-8 behandlere, idet det nøjagtige antal vil blive justeret i forhold til målgruppernes sammensætning og størrelse. Foreløbig forventes 2 behandlere fra Ungdomsklinikken og 4 behandlere fra Sct. Stefans Rådgivningscenter at deltage i projektet.

Hjørring Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter/funktioner	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
Overordnet og faglig ledelse	Ansvarlig for projektets gennemførelse Overordnet ansvar for visitation og behandling Mødes ad hoc med projektets medarbejdere Kontakt til faglige ledere i Brønderslev, Frederikshavn og Jammerbugt Kommuner	Planlægning Halvårlige møder mellem de 4 kommuner	Implementering i Hjørring Kommune Implementering af opsporing i andre kommuner Henvisning af børn/unge fra de øvrige kommuner Projektgennemførelse i overensstemmelse med formål Gruppebehandling som permanent tilbud Gruppebehandling som tværkommunalt projekt
Projektkoordinator	Forvisitering Projektstyring Logbog for projektdeltagere Praktisk tilrettelæggelse af gruppebehandling (lokaler, forplejning, indkaldelser mv.)	Koordinering Projektstyring	
Særlig sagkyndig og supervisor	Bistand i forhold til visitation samt behandlingsplanlægning og opfølgning heraf Supervision	Behandling	
2 gruppeledere	Forvisitering (psykolog) Visitation Behandling		

Hjørring Kommune har organiseret projektet i Børne- og familieafdelingen, og lederen for Børnefamiliecenter Kløvergården, hvor behandlingen finder sted, varetager den overordnede ledelse. Ansvar for den daglige drift er fordelt på en projektkoordinator og en behandlingsansvarlig, idet sidst nævnte som psykolog og psykoterapeut også kan tilbyde behandlingsteamet supervision. Selve behandlingen gennemføres af to terapeuter, hvor den ene fungerer som primærbehandler og den anden som medbehandler.

Århus Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter/funktioner	Resultater Kort sigt	Resultater længere sigt
Overordnet ledelse	Overordnet ansvar	Planlægning Koordinering Projektstyring Behandling	Implementering Overblik over nødvendigt ressourceforbrug Projektgennemførelse i overensstemmelse med formål Viden om effekten af deltagelse i gruppeforløb for målgruppen/i forhold til alder Gruppebehandling som permanent tilbud Aflastning af andre tilbud i forvaltningen
Faglig ledelse/ behandlingsledelse	Behandlingsansvar		
Projektleder	Ansvar for samarbejde med Servicestyrelsen og med evaluator Ansvar for opsporing og rekruttering		
4-5 Behandlere	Behandling		
Styregruppe: Ledelsesperson på Udførerområdet Børn og Familier Administrativ medarbejder fra Udførerområdet Børn og Familier Afdelingsleder fra et socialcenter Leder af Rådgivningscentret Projektleder	Sikre den bedst mulige sammenhæng til Socialforvaltningens øvrige ydelser Sikre at reglerne for modtagelse af midler overholdes Sikre at opstillet budget overholdes Tilsyn med den rette glidning af de bestilte opgaver fra betalingsydelser til gratis ydelser Sikre at den faglige del af opgaven løftes	Løbende ressourcestyring	Projektet implementeres i forhold til Socialforvaltningens øvrige ydelser

Århus Kommune har organiseret sit gruppebehandlingstilbud i Rådgivningscentret for Børn og Unge, der i forvejen har erfaring med målgruppen. Den overordnede ledelse er placeret her via centrets konstituerede rådgivningschef, og den daglige drift er fordelt på en koordinerende projektleder og en faglig leder, der varetager behandlingsansvaret. Begge er i forvejen ansat på Rådgivningscentret. I Århus etableres også en styregruppe af faglige og administrative ledelsespersoner, som skal følge projektets drift og sammenhæng med Socialforvaltningens øvrige ydelser.

Samlet om organiseringen

De 3 kommuner har alle valgt at etablere de nye gruppebehandlingstilbud i bestående behandlingenheder for børn og unge. Heraf har nogen i forvejen seksuelt krænkede børn/unge som målgruppe. Andre har erfaringer med problemstillingen fra det eksisterende klientel, men har ikke tidligere haft specielle tilbud til seksuelt krænkede. Fælles for projekterne er en organisering i tre niveauer med en overordnet ansvarlig leder, en daglig ledelse bestående af henholdsvis en projektkoordinator og en faglig behandlingskoordinator (to i København), og et behandlingsteam. I Århus Kommune planlægges det desuden at nedsætte en styregruppe.

Alle funktioner varetages af personale i allerede etablerede behandlingsmæssige, administrative og myndighedsudøvende enheder. Projekterne har på den måde fra starten sørget for adgang til, at de indvundne erfaringer kan implementeres umiddelbart i den normale drift med henblik på et senere permanent tilbud om gruppebehandling.

Implementeringsplanerne i forhold til nabokommunerne vil fremgå i næste afsnit om opsporing. Her skal blot nævnes, at Københavns og Århus kommuner vil tilbyde pladser i de respektive grupper til nabokommuner, som de i forvejen betjener på andre specialiserede områder. Hjørring kommune planlægger at udvikle et samlet tværkommunalt tilbud.

Opsporing

Det er en forudsætning for bevillingen til projekterne, at der gennemføres en bred opsporing af målgruppen, herunder også opsporing af seksuelt krænkede børn og unge, der ikke tidligere har haft behandlingstilbud i kommunalt regi. De 3 kommuner har i løbet af foråret 2010 udarbejdet procedurer for opsporing af børn og unge, der har været udsat for seksuelle krænkelser.

Københavns Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
• Hjemmeboende og anbragte børn og unge mellem 6 og 18 år, der har været udsat for seksuelle overgreb • Koordinatorgruppe: Administrativ koordinator og to faglige koordinatore • Behandlere • Sagsbehandlere	• Målgruppen registreres • Visitationssamtaler • Afgør ved visitationssamtalen, om krænkelserne har resulteret i behandlingskrævende psykiske traumer • Udarbejder informationsmateriale til professionelle og de unge/forældrene Ved aktive sager • Holder informations- og dialogmøder med sagsbehandlere • Informationsmateriale udleveres eller sendes • Foretager opringninger til sagsbehandlere • Sender information til centerchefer for kommunale dag- og døgninstitutioner (socialområdet) og ringer op Ved nye sager Måltrettet skriftlig oplysning rettet mod relevante professionelle: • Sender pjece til en række undervisningsinstitutioner • Faglige koordinatore ringer til sagsbehandlere • Behandlere kontakter tidligere kontakter, også i andre kommuner • Tilbud til nabokommuner om fripladser	• Mulighed for visitation til gruppebehandling • Evt. henvisning til anden behandling • Opmærksomhed på tilbuddet blandt sagsbehandlere, øvrige professionelle og blandt målgruppen • Selvhenvvisninger • Antallet af ikke registrerede krænkede børn og unge mindskes	• Systematisk registrering og afdækning af projektets målgruppe • Ny viden om målgruppens omfang og sammensætning

Studentermedhjælp	• Læser sager igennem • Kategoriserer som slet ikke, måske og helt sikkert seksuelt krænk • (Koordinatorer læser måske-sager igennem). • Deltager i informationsmøder • Gennemgår eksisterende sager • Udfylder elektroniske stamkort for børn/unge i målgruppen • Henviser til faglig koordinator • Opmærksomhed på nye sager	• Database med elektroniske registreringer	

I Københavns Kommune er der sat en flerstrengt proces i gang med henblik på opsporing af børn og unge, der har været udsat for seksuelle krænkelser. Koordinatorgruppen udarbejder således et omfattende informationsmateriale, herunder foldere til professionelle og til unge og forældre. For at udbrede kendskabet til gruppetilbuddet holdes der informations- og dialogmøder med sagsbehandlerne, som også kontaktes individuelt pr. telefon. Både sagsbehandlere og centercheferne ved de kommunale dag- og døgninstitutioner på socialområdet modtager informationsmateriale.

Ved allerede kendte sager foretages registrering. Koordinationsgruppen foretager desuden et stykke opsøgende arbejde med henblik på opsporing af endnu ikke kendte sager. Dette sker blandt andet ved at udsende informationsmateriale til skolesundhedsplejersker, studievejledere, tekniske skoler, handelsskoler, produktionsskoler, daghøjskoler, VUC m.fl. Desuden kontakter de faglige koordinatorer sagsbehandlerne i egen kommune direkte, ligesom sagsbehandlere i nabokommuner tilbydes fripladser. Også behandlerne fra gruppebehandlingen bistår ved opsporingen, idet de henvender sig til kommunale sagsbehandlere, som de tidligere har haft kontakt med, og informerer om gruppebehandlingstilbuddet.

Projektet har ansat en studentermedhjælp, der blandt andet gennemgår eksisterende og nye sager med henblik på en første vurdering af, om der er tale om seksuelle krænkelser. Medhjælpen assisterer desuden i forhold til registrering til en elektronisk database.

Et antal af de opsporede eller kendte familier tilbydes visitationssamtale, hvor det blandt andet afgøres, om krænkelsernes omfang har resulteret i psykiske traumer. Hvis dette er tilfældet, kan der eventuelt tilbydes et gruppebehandlingstilbud.

Hjørring Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Langt sigt
Hjemmeboende /anbragte børn og unge mellem 6 og 18 år, der har været udsat for seksuelle overgreb, og hvor det seksuelle overgreb er erkendt af barnet/den unge og/eller familien. Projektledeelse, koordinator, behandlingsansvarlig Sagsbehandlere	Drøftelser med faglige ledere fra forebyggelsesspecialet, handicapspecialet og visitationen Ved aktuelle og nyligt afsluttede sager Introumail til sagsbehandlere om opsporingsprocessen Udarbejder informationsmateriale til sagsbehandlere Orienterer om gruppebehandlingen på personalemøder i forebyggelsesspecialet handicapspecialet og visitationen Afholder individuelle drøftelser med sagsbehandlere Pjecer til unge og til forældre – udleveres af sagsbehandlere Orienterer om gruppebehandlingen til personalemøder i anbringelsesspecialet og på døgnområdet Ved nye sager Løbende henvisning, når sagsbehandlere er opmærksomme Information om tilbuddet på skoler, institutioner, ungdomsskolen, SSP, praktiserende læger, psykologer m.fl. Evt. drenge 13-18 år Ny informationsrunde	Opsporingsprocessen tilrettelægges Refleksion over kendskab til unge inden for målgruppen blandt aktuelle sager Henvisning af børn og unge til nye grupper	Implementering af henvisning til behandlingsforløb som fast rutine Henvendelse fra de unge selv eller familien Henvendelser efter opfordring fra behandlende psykologer
Sagsbehandlere	Information til målgruppen om visitationsforløb og gruppebehandling, inkl. evaluering Indhenter samtykke til adgang til relevante sagsakter Henvisning til gruppebehandling via henvisningsskema	Henvisning Materiale til forvisitation af deltagere til gruppebehandling Registrering i database af de børn og unge, der ikke kan henvises umiddelbart. Evt. senere opfølgning	

• Ledelse • Brønderslev, Frederikshavn og Jammerbugt Kommuner	• Kontakt og halvårlig mødevirksomhed	• Henvi sning	

I Hjørring Kommune har man indledningsvis planlagt opsporingsprocessen i samråd mellem visitationsgruppen og rådgivere fra kommunens forebyggelses- og handicapspecialer. Herefter er de kommunale sagsbehandlere inviteret til individuelle drøftelser i forbindelse med deres aktuelle myndighedssager, ligesom de er informeret pr. mail og via informationspjece. Den efterfølgende opsporing foregår i tæt samarbejde med de kommunale sagsbehandlere, som ved henvisning informerer målgruppen og indhenter skriftligt samtykke.

Opsporingen foregår i flere faser, idet der startes op med en gennemgang af eksisterende myndighedssager. Opsporing af nye sager sker fortrinsvis via bred informationsvirksomhed, og desuden overvejes muligheden for, at målgruppen selv kan henvende sig. Dette forudsætter dog en efterfølgende henvisning. Kløvergården vil i første omgang tilbyde gruppeforløb for unge piger, men opsporingsprocessen vil omfatte alle børn og unge i alderen 6-18 år, der har været udsat for seksuelle krænkelser.

Hjørring Kommune har indledt et samarbejde med tre nabokommuner med henblik på over tid at udvikle et fælles tilbud. Hjørring Kommune tilbyder pladser i gruppeforløbene i projektperioden. Hjørring-projektet deltager dog ikke i opsporingen i de andre kommuner, men står til rådighed som sparringspartner.

Århus Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
• Hjemmeboende og anbragte børn og unge mellem 6 og 18 år, der har været udsat for seksuelle overgreb • Projektleder • Sagsbehandlere	• Gennemgang af aktuelle sager på rådgivningscentret • Gennemgang af sagsstammer v/socialforvaltningens familieafdelinger og døgninstitutioner, PPR, private • Annoncering • PR-materiale • Formidling af gruppetilbud via undervisning på kursusforløb	• Henvi sning til projektleder • Afdækning af interesse • Egen henvendelse fra målgruppen	• Systematisk afdækning af projektets målgruppe • Så komplet afdækning af populationen som muligt • Henvi sning til gruppebehandling
• Skanderborg, Randers, Odder, Favrskov, Syddjurs, Norddjurs og Silkeborg kommuner	• Samarbejde med nabokommuner	• Lokalopsporing	

Århus Kommunes Rådgivningscenter for børn og unge gennemfører sin opsporingsproces uden registrering i database. Der vil således alene være mulighed for at afklare målgrup-

pens omfang, idet registrering alene sker via henvisning. Det anses ikke for realistisk, at projektet kan afdække "mørketal" - dvs. ikke kendte sager – fuldt ud, men man vil arbejde på at afdække flest mulige.

Som i de øvrige kommuner sker opsporingen i tæt samarbejde med sagsansvarlige sagsbehandlere, ligesom der er forberedt oplysningsvirksomhed via skriftligt informationsmateriale og annoncering.

I Århus Kommune er det planen at inddrage nabokommunerne, som man har rammeaftalt med, allerede i opsporingsfasen, så også de andre kommuner kan afsøge interessen for et gruppebehandlingstilbud. Det vil være kommuner, som Rådgivningscentret i forvejen leverer ydelser til i forbindelse med seksuelle overgreb.

Samlet om opsporingsprocedurer

Fælles for opsporingen af målgruppen i de 3 projekter er en faseopdeling i henholdsvis kendte og nye sager. I alle tilfælde sker opsporingen i tæt samarbejde med de kommunale sagsbehandlere. De behandlingssteder, der i forvejen tilbyder målgruppen individuel behandling, vil desuden gennemgå interne sager med henblik på eventuel udvælgelse af de pågældende børn og unge til gruppebehandling.

Nye sager opspores generelt via en bredere informationsvirksomhed blandt professionelle, der kunne kende til børnene, og desuden forventer projekterne at orientere om gruppebehandlingen i medierne. Der er således også mulighed for, at de berørte børn og familier selv kan henvende sig.

Etisk afklaring

De 3 kommuner giver udtryk for, at der kan opstå et etisk dilemma i tilknytning til såvel opsporings- som visitationsprocessen. Kontakten kan således skabe forventninger hos henvisere eller familier, som ikke nødvendigvis kan opfyldes. Det er således ikke givet, at alle henvisninger eller henvendelser fra de berørte selv resulterer i et tilbud om gruppebehandling. Projekterne arbejder med en etisk afklaring af, hvordan uopfyldte forventninger håndteres. Herunder skal det vurderes, i hvilket omfang det er muligt at tilbyde alternative behandlingsmuligheder, hvor der er behov for det.

Disse og eventuelle andre uafklarede punkter ved projekternes opsporingsproces vil eventuelt afføde opdatering af metodebeskrivelserne i takt med de indvundne erfaringer.

Visitation

Københavns Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
BørnUngeForældre, plejeforældreKontaktpædagog	Deltager i visitationssamtaler	Vurdering af, om gruppebehandling er velegnetVurdering af den unges motivationVurdering af gruppens sammensætning	Etablering af relation mellem den unge og behandlerteamHenvi sning til gruppebehandling eller anden behandling
Faglig koordinatorBehandlerteam	Forvisitering1-2 visitationssamtaler (børn)3 visitationssamtaler (unge)		

I Københavns Kommune skal alle henvisninger til gruppebehandlingen ske via kommunens børnefamilieteam eller de unges sagsbehandlere. Der planlægges forskellige procedurer for henholdsvis børn og unge. Man påregner således en eller to visitationssamtaler for børnenes vedkommende med henblik på gruppebehandling i Sct. Stefans Rådgivningscenter, der i forvejen har kontakt med familier med den aktuelle problemstilling. Til Ungdomsklinikken planlægges en relativt lang visitationsproces med 3 samtaler, da formodes at være vigtigt, at den unge når at etablere en relation til behandlerteamet, inden gruppen startes op. Forældrene inviteres med til første samtale, mens den unge deltager alene i de følgende samtaler. Ved visitationen vurderes det også, om et individuelt tilbud vil være mere relevant for den unge.

Visitationskriterier

Ved visitationen til Københavns Kommunes gruppebehandling af børn og unge, der har været udsat for seksuelle krænkelser, blive lagt vægt på følgende:

- Barnet/den unge og forældrene skal være motiverede for at deltage i projektet
- Barnets/den unges netværk og familie skal være inddraget forudgående eller inddrages samtidig med behandlingen
- Barnet/den unge må ikke være i akut krise. Det tilstræbes, at det seksuelle overgreb er ophørt mindst et halvt år før gruppebehandlingens start.
- Eventuel politietterforskning af overgrebet skal være afsluttet.

Der er også udarbejdet eksklusionskriterier såsom udtalt seksuelt krænkende adfærd, voldsomt udadrettet aggression, massivt misbrug af euforiserende stoffer eller psykiatriske lidelser. Barnet/den unge skal desuden være normalt begavet og kunne fungere i en gruppe.

Hjørring Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
• Unge • Forældre • Tryghedsperson (plejeforælder, sagsbehandler, pædagog etc.)	• Deltager i forsamtale	• Den unge får viden om behandlingstilbuddet og dermed beslutningsgrundlag • Den unge får tillid til behandlerne	• Henvisning til gruppebehandling eller anden behandling • Skriftlig kontrakt udarbejdes
• Forvisitator • Behandlerteam	• Gennemlæser samtlige henviste sager • Udfører forsamtaler. • Indhenter samtykke i forhold til evaluering	• Vurdering af, om den unge kan profitere af gruppebehandling • Vurdering af den unges motivation • Vurdering af gruppens sammensætning	

Hvor opsporingsproceduren i Hjørring Kommune omfatter alle børn i målgruppen fra 6 og op til 18 år, vil kun unge piger fra 13 år i første omgang blive visiteret til et gruppetilbud. Som udgangspunkt kan udelukkende myndighedssagsbehandlere henvise børn og unge til et gruppebehandlingsforløb, og i projektperioden vil projektleder og behandlingsansvarlig herefter kanalisere de unge til den egentlige visitation. Denne foretages af den behandlingsansvarlige sammen med gruppebehandlerne. Ved den forventede overgang til et permanent tilbud har Hjørring Kommune ønsker om at kunne nedsætte et visitationsudvalg med fælles procedurer sammen med Frederikshavn, Brønderslev og Jammerbugt kommuner.

Visitationskriterier

Kriterierne for visitation til et tilbud om gruppebehandling er først og fremmest en vurdering af, om den unge kan profitere af et gruppeforløb. Den unge skal således ikke have behov for aktuel individuel behandling, og der må desuden ikke være intellektuelle eller adfærdsmæssige begrænsninger, som forhindrer funktion i grupper. Ikke opfyldte behov for behandling skal tilvejebringes andetsteds.

Århus Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
BørnUngeForældre, plejeforældre, kontaktpædagog	Deltager i visitationssamtaler	Afdækning af det seksuelle overgrebs karakter og vurdering af graden af traumatiseringVurdering af, om den fornødne støtte fra nære omsorgspersoner er til stedeVurdering af, om gruppebehandling er velegnetVurdering af gruppesammensætning	Visitation til gruppebehandling eller tilbagehenvielse til henvisende kommune
ProjektlederBehandlersteam	Forvisitering1-2 Visitationssamtaler		

Århus Kommunes Rådgivningscenter har valgt at tilbyde alle henviste en visitationssamtale, også selv om de aktuelt ikke tilbydes et gruppeforløb. Alle inden for målgruppen kan henvises til projektlederen, og gruppebehandlerne deltager i visitationen.

På baggrund af visitationssamtalerne vurderes graden af barnets eller den unges traumatisering, og det vurderes samtidig, om en individuel henvisning i første omgang er mest hensigtsmæssig. For at kunne give barnet eller den unge et gruppebehandlingstilbud vil visitationen være undersøgende i forhold til det seksuelle overgrebs karakter og omfanget af traumer. Desuden vil man se på barnets køn og alder, ligesom det er planen at matche gruppens deltagere 2 og 2 med henblik på, at deltagerne parvis deler en eller flere særlige problemstillinger. Det kan eksempelvis være, hvem krænkeren er, om barnet er fjernet eller ej, eller andet. Tilbuddet gives i første omgang kun til piger.

Visitationskriterier

Århus Kommunes Rådgivningscenter har formuleret følgende visitationskriterier:

- Børnene/de unge skal kunne udtrykke, at de har oplevet et seksuelt overgreb
- De ældste af børnene og de unge skal have troen på, at et gruppeforløb kan blive hjælpsomt for dem
- De nære omsorgspersoner skal ligeledes have troen på, at et gruppeforløb kan blive hjælpsomt, og skal være støttende for barnet/den unge undervejs i forløbet
- De unge og de nære omsorgspersoner skal være indstillet på, at der er tale om en foranstaltning efter Servicelovens § 52

Som eksklusionskriterium har Rådgivningscentret alene angivet, at børn, der seksuelt krænker andre på baggrund af, at de selv har været udsat for krænkelser, ikke omfattes af projektindsatsen.

Samlet om visitation

I alle 3 kommuner har man valgt en forholdsvis åben adgang til visitationssamtaler efter henvisning. Vurderingen af, om børnene og de unge henvises endeligt til gruppebehandling, følger en række foreløbige kriterier. I alle tilbuddene vægtes børnenes og særligt de unges motivation samt aktiv opbakning fra nære omsorgspersoner. Hertil kommer en vurdering af, om barnet eller den unge er i stand til at indgå i gruppeforløb og få et positivt udbytte. Det forudsættes således, at børnene og de unge ikke har alvorlige personlige pro-

blemstillinger ved siden af de problemer, som er knyttet til den seksuelle krænkelse. Her tænkes eksempelvis på større intellektuelle eller adfærdsmæssige begrænsninger, misbrug eller alvorlige psykiatriske lidelser. Københavns kommunes tilbud forudsætter desuden, at krænkelsen ikke må være aktuelt aktiv, og at en eventuel politiefterforskning skal være afsluttet.

Behandlingens rammer

Københavns Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
Børn	8 x 2 timers ugentlig gruppebehandling		
Unge	10 x 2½ times ugentlig gruppebehandling		
Forældre/familie	Inddrages Ved børnegrupper direkte eller i parallel gruppe Ved ungegrupper i forbindelse med visitation og evt. forældremøde midtvejs	Aktiv involvering	Forbedring af barnets livssituation
2 psykologer pr. forløb. I alt deltager 6-8 behandlere Bred behandlingserfaring og omfattende efteruddannelse inden for systemisk/ narrativ, kognitiv og psykodynamisk terapi Teori/viden Psykoedukative og narrative metoder Udviklingspsykologiske teorier Viden om PTSD Teori om gruppebehandling Eksistentielle ideer om gruppeteori	Behandling. Sparring Ekstern supervision på tværs af de to behandlingssteder Fælles undervisning. Planlægger indhold fra gang til gang Fører logbog over gruppeforløb Gerne overlevering mellem behandlere Skema til registrering af planlægning Journal over gruppeforløbet	Robust fagligt fællesskab omkring gruppebehandling Fleksibel sammensætning af grupper ud fra behov og forudsætning for deltagerne Struktur Læring	Sikring af organisatorisk læring og forankring af projektets erfaringer

I Københavns Kommune tilbydes børnene fra 6 -12 år gruppeforløb over 8 gange, mens de unge tilbydes forløb over 10 gange. Forældrene inddrages desuden for børnenes vedkommende direkte i gruppen eller i parallelle grupper, mens de unges forældre inviteres til enkeltstående møder. Samlet forventer man at gennemføre mellem 4 og 6 lukkede gruppeforløb, men det nøjagtige antal vil afhænge af, hvad opsporingen vil vise om populationens størrelse.

I alt involveres mellem 6 og 8 behandlere i gruppeforløbene, hvoraf 2 er ansat i Ungdomsklinikken. Alle behandlere er uddannede og autoriserede psykologer. De fleste er desuden godkendte specialister i psykoterapi eller børnepsykologi.

Hjørring Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
• Unge • Pigegruppe • Drengegruppe	• Åbne grupper • Mødes 3 timer hver 14. dag i ca. 6 måneder		
• Forældre/familie	• Inddrages ved start og afslutning • Inddrages undervejs efter behov		
2 behandlere pr. forløb: • 1 psykolog med 2 års erfaring i gruppebehandling • 1 terapeut med omfattende erfaring i gruppebehandling af målgruppen • Fast supervisor			
Teori/viden: • Viden om PTSD • Viden om gruppeprocesser • Barnets personlighedsudvikling forstået ud fra selvudviklingen (bl.a. Daniel Stern) • De 4 tilknytningstyper (jf. Kari Killén) Generelt set belastes barnets personlighedsudvikling mest: • Jo tidligere i barnets liv krænkelserne sker • Jo tættere barnet følelsesmæssigt og relationsmæssigt er knyttet til krænkeren • Jo oftere krænkelserne finder sted og jo længere tid de står på • Jo mere forstyrret og kaotisk familiens liv i øvrigt har været	Behandlingsmetoder: • Individuel terapi i gruppesammenhæng • Oplevelsesorienteret terapi med baggrund i psykodynamisk og eksistentielistisk terapi, kognitiv terapi, narrativ terapi og systemisk terapi • Tilsvarende anvendes tegneterapi som terapeutisk redskab • Kropsfordybelse		

Hvor de to andre kommuner har forberedt lukkede grupper, vil Kløvergården i Hjørring tilbyde åbne grupper for de unge, der således kan starte og afslutte deres forløb i gruppen på individuelle tidspunkter. Grupperne mødes hver anden uge, og man forventer individuelle forløb på cirka 6 måneder. Den enkelte unges afslutning af forløbet vil dog blive vurderet individuelt. I projektperioden forventes 2 gruppeforløb igangsat, idet der i første omgang startes en gruppe for piger, mens en drengegruppe forventes at starte i 2011. Behandlingen varetages af 1 terapeut og 1 psykolog, hvoraf den ene har mange års erfaring med såvel gruppebehandling som behandling af projektets målgruppe.

Århus Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
Børn 6-11 år (evt. yderligere opdeling i 6-8 og 9-11 år)	Gruppe A: 2 x 2 dage á 4 timer		
Unge 12-15 år	Gruppe B: 2½ time en gang om ugen, i alt 12 gange		
Unge 16-18 år	Gruppe C: 2½ time hver 14. dag, i alt 12 gange		
Forældre/familie: Ved børnegrupperne vil der være parallel gruppe med barnets nære omsorgsperson	Gruppe D: 2½ time hver 14. dag, i alt 8 gange	Den sunde udvikling understøttes af barnets nære omsorgsperson	
Ved ungegruppe 12-15 år mødes forældre/nære omsorgspersoner	2-3 møder		
2 behandlere pr. forløb I alt 5 behandlere: Psykologer, socialrådgivere, familierapeuter Erfaring med terapi-forløb med børn og unge Erfaring med gruppeforløb, også med børn udsat for seksuelle overgreb, og deres forældre Teori/viden Viden om PTSD Systemiske narrative og psykodynamiske teorier og metoder Teori om gruppebehandling og gruppedynamik Udviklingsteoretiske teorier Ved traumebehandling anvendes resilience tilgang, dvs. fokus på ressourcer	8-10 lukkede gruppeforløb i alt over en treårig periode Supervision Forskellige metoder til forskellige aldersklasser Fokus på det enkelte barn og på gruppens samspil og fællesskab		

Rådgivningscentret for børn og unge i Århus Kommune har på forhånd planlagt 3 aldersopdelte gruppeforløb, og der vil muligvis ske en yderligere opdeling. I alt forventes 8-10 gruppeforløb gennemført i projektperioden. Der er tale om lukkede grupper. Desuden plan-

lægges et gruppeforløb for de yngstes nære omsorgspersoner og enkeltmøder for nære omsorgspersoner til de unge.

Rådgivningscentrets målgruppe er som udgangspunkt både drenge og piger, idet der i givet fald oprettes selvstændige grupper for hvert køn. I første omgang påregnes dog hovedsagelig pigegrupper, idet en grundig opsporing vil vise, om der er grundlag for at oprette en drengegruppe. Grupperne vil desuden blive aldersopdelte, og Rådgivningscentret er i tilknytning til effektmålingen interesseret i at få mere viden om gruppebehandlingens virkning set i forhold til alder.

Børnegrupperne gennemføres som to gange todages forløb, mens unge op til 15 år mødes ugentlig i alt 12 gange. Tilsvarende arrangeres 12 gruppemøder for de ældste unge, som dog samlet får den længste behandlingsperiode med møder hver anden uge.

Behandlingen varetages af 4-5 erfarne terapeuter, som i forvejen er ansat på rådgivningscentret.

Samlet om behandlingens rammer

Rammerne for de 3 kommuners tilbud om gruppebehandling vil være forskellige, hvad angår aldersopdeling og gruppesammensætning. I Hjørring vil tilbuddet alene blive givet til unge fra 13 år og opefter, med mindre visitationsprocessen viser et andet behov, og samtidig planlægges både en pige- og en drengegruppe. Københavns og Århus kommuner vil give tilbuddet til både børn og unge. Der er planlagt en foreløbig aldersafgrænsning for deltagelse de enkelte grupper, men samtidig er der åbenhed for justering. Både Københavns og Århus Kommuner planlægger primært lukkede pigegrupper, mens man i Hjørring har valgt en åben gruppemodel, hvor de unge starter og slutter deres forløb individuelt. I alle tre kommuner varetages behandlingen af erfarne psykologer og terapeuter.

Metodisk har tilbuddene i alle 3 tilfælde valgt at kombinere forskellige teoretiske tilgange, idet psykoedukative og narrative metoder, udviklingspsykologiske teorier, gruppedynamiske teorier samt viden om PTSD indgår.

Behandlingens indhold

Københavns Kommune

Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Mellemlangt sigt	Resultater Langt sigt
• Runde • Tidsmæssig strukturering • Individuel terapi i gruppe • Jeg-støttende terapiform • Friere samtale om konkret tema /problemstilling • børn: kasse med egne ting, f.eks. farver, dagbog • Finde på gruppenavn • "Safe place"- drømmerejse + tegning • Kort der symboliserer oplevelser/følelser/mestringsstrategier/håb • Lege, afspændingsøvelser, gymnastik, indsovningsøvelser • Tegning af genogram (måske med markering af, hvem der kender til overgrebet) • Tegning af livslinier med markering af vigtige begivenheder • Collager (evt. på kagekasse) • Hat med sedler man kan trække op (f.eks. om følelser) • Tegning af "lagkager", hvor man kan skrive hvilke følelser der var til stede ved overgrebet samt før og efter • Brevskrivning • Post-it-sedler man kan klistre på hinanden f.eks. om egenskaber • Tegning af hjernen (hvor meget fylder hvad i ens tanker) • Interview (narrativ bevidning) • Psykoedukation	• Læring og erfaring omkring rammer for kontakt og relationer • Udvikling af sociale kompetencer i relation til selvberoligelse, problemhåndtering og konfliktløsning • Reduktion af oplevelser af skyld, skam og marginalisering • En oplevelse af normalisering hos den enkelte • Erfaring med at indgå i strukturerede og udviklende relationer • Udvikle bedre fornemmelse for egne ønsker, behov og grænser – og kunne give udtryk for dem	• Genetablering af personlig tryghed • Opnå evner til at håndtere og bearbejde konkrete vanskeligheder afledt af de seksuelle traumer • Styrket selvværd • Reduceret risiko for retraumatisering • Mindsket risiko for at udvikle misbrug/ selvskadende adfærd • Udvikling af en vel fungerende personlig seksualitet	• Stabilitet ift. uddannelse og arbejde • Samme muligheder for udvikling og sundhed som andre børn/unge • Samme grad af succes i voksenlivet som andre børn og unge

Hjørring Kommune

Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
Gruppemødernes struktur: • Komme til stede (kropsfordybelse med eller uden musik) • Siden sidst runde, ønsker for dagens arbejde • Individuelt arbejde i gruppen • Pause med mad • Fortsat individuelt arbejde • Evt. gruppeøvelse • Afslutningsrunde: hvordan har det været i dag? Hver skriver sin logbog og alle giver en tilbagemelding til gruppen • Markering når en forlader gruppen (musik, gave etc.) Metoder: • Skrive til krænker, andre. • Logbog (til børnene selv) • Øvelser til kropsfordybelse • Skemaer/kognitive metoder • Visualiseringsøvelser • Tegneterapi • Grænseøvelser med feedback fra de andre	• At genetablere personlig tryghed • At ændre den unges oplevelse af skyld, skam, stigmatisering • At styrke evnen til at mestre og bearbejde problematikker afledt af de seksuelle traumer • At få erfaring og blive fortrolig med at mærke sig selv mærke sin krop og forstå kroppens signaler. At turde være i sig selv og ære i ro med det, man mærker • At den unge udvikler evnen til at mærke sig selv, mærke egne behov og følelser – komme mere til stede i sig selv • At den unge bliver bedre til at acceptere egne behov og følelser – at acceptere sig selv og turde stå ved sig selv fremsætte ønsker og sætte grænser • At den unge bliver bedre til at reflektere, og skelne mellem tanker, behov og følelser • At den unge bliver bedre til at benævne sig selv samt oplevede tilstande, at være i dialog med andre nære personer om sig selv • At den unge bliver bedre til at forstå andre, give plads til andre og være i dialog med andre om den anden	Overordnet formål med gruppebehandlingen er en forbedring af den unges trivsel, mestringsstrategier og selvbillede. Behandlingen er rettet mod at forebygge udviklingen af senfølger, blandt andet: • Angst, depression, PTSD, seksuel risikoadfærd, selvskadende adfærd, selvmord og selvmordsforsøg samt interpersonelle problemer Gruppebehandlingen er på længere sigt rettet mod: • At styrke den unges selvværd • At reducere risiko for retraumatisering • At reducere og mindske udviklingen af et negativt selvbillede hos den unge og gøre det muligt for den unge at genvinde egen oplevelse af integritet • At de unge opdager nye adækvate mestringsstrategier i forhold til de problemstillinger, overgrebene har påført dem

Århus Kommune

Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
• Runde • Fokus på nuancer • Fokus på grænsesætning • Fokus på ressourcer • Jeg-støttende terapi • Livslinier, genogrammer • Kropslig aktivitet • Kreative aktiviteter • Terapeutiske eventyr • Forældrenes oplevelser - erfaringsudveksling • Psykoedukation	• Fremme nuancerne (mindre sort/hvid tænkning) • Bedre kendskab til egne følelser, ressourcer, selvpfattelse, forsvarsstrategier og fremtidsdrømme • Øget nærvær • Støtte til identitetsudvikling	• Ændre barnets og den unges negative selvbillede og oplevelse af skyld og skam • Gøre barnet og den unge i stand til at finde bedre mestringsstrategier ift. de problemer, overgrebet har påført

Samlet om behandlingens indhold

De 3 kommuners gruppebehandlingstilbud beskrives som en kombination af redskabsbase-rede øvelser/lege og jeg-støttende terapi. De forventede hovedeffekter hos børnene og de unge kan sammenfattes på følgende måde:

- Bedre evne til at indgå i relationer på en kompetent måde
- Udvikling af sociale kompetencer
- Bedre personlig og social mestring
- Bedre evne til personlig grænsesætning
- Reduktion af følelser af blandt andet skyld og skam
- Større normalitetsfølelse
- Styrket selvværd og selvbillede
- Bedre evne til at mestre og bearbejde de seksuelt påførte traumer
- Reduceret risiko for retraumatisering

Opfølgning

Københavns Kommune, Hjørring Kommune, Århus Kommune

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Langt sigt
• Børnegrupper: Behandlere, familie og henvisende sagsbehandler• Ungegrupper: Behandlere, unge og forældre	• Tilbage melding, effekt af behandling drøftes	• Eventuelle yderligere behandlingsbehov afklares	

De tre gruppebehandlingstilbud påregner opfølgingsprocedurer efter afsluttede gruppeforløb, men der er endnu ikke sket detaljeret planlægning af disse procedurer. Foreløbig er det tanken at tilbyde familierne en opfølgende samtale med henblik på at evaluere behandlingens virkninger og afklare, om der eventuelt er behov for yderligere behandling.

5 Oversigt

Herunder sammenfattes de 3 kommunernes indsatsteorier i en række nøgelfaktorer, som kan danne afsæt for evaluering af projekternes proces og resultater. De væsentligste forventede resultater er her samlet og sammenholdt med de "succeskriterier", som indikerer, at resultaterne er opnået. Den sidste komponent illustrerer kontekstfaktorer og baggrundsforhold, der kan have indflydelse på resultaterne.

Komponent og kommune	Forventede resultater	Indikatorer for succes	Kontekst- og risikofaktorer
Organisering København Hjørring Århus	Planlægning Koordinering Projektstyring Fælles projektansvar og medejerskab Tilbud til nabokommuner/samarbejdsrelationer med nabokommuner Forberedelse af organisatorisk forankring	Styring og koordination følger projektbeskrivelse veletablerede samarbejdsrelationer Velfungerende organisatorisk samarbejde Velforberedt organisatorisk forankring og implementering	Stabil ledelsesstruktur. Stabil bemanning Visitation fra nabokommuner/stabile samarbejdsrelation til nabokommuner Understøttende elementer og barrierer for organisatorisk forankring og implementering
Opsporing København Hjørring Århus	Målgruppe opspores blandt kendte sager Målgruppe opspores ved nye sager Information og mødevirksomhed med henvisere	Velfungerende informationsprocedure Fungerende samarbejde med henvisere Øget løbende registrering af målgruppen	Stabil repræsentation af sagsbehandlere Matchning mellem målgruppen og gruppebehandlingstilbuddet Muligheder for opsporing af nye sager Mulighed for at tilbyde alternative tilbud til ikke visiterede familier
Visitation København Hjørring Århus	Sagsbehandlere henviser målgruppen Det vurderes, om børnene/de unge hører til målgruppen Børnenes/de unges motivation og egnethed til gruppeforløb vurderes Forældre/primær omsorgsperson involveres	Tilstrækkeligt antal børn/unge henvises Målgruppen matcher gruppebehandlingstilbuddet Gruppetilbud oprettes	Henviste skal kunne indgå i gruppebehandling Fungerende visitationsprocedure

Komponent og kommune	Forventede resultater	Indikatorer for succes	Kontekst- og risikofaktorer
Behandlingsrammer København	• Robust fagligt fællesskab omkring gruppebehandling • Fleksibel gruppesammensætning • Parallel forældregruppe oprettes • Velfunderet faglig og teoretisk tilgang	• Velfungerende gruppesammensætning • Forældre involveres aktivt • Teoretisk og faglig tilgang matcher målgruppen • Gruppebehandlingens forløb dokumenteres kontinuerligt	
Hjørring	• Kontinuerlig tilgang til åbne grupper • Forældreinddragelse ved start og slut samt efter behov • Velfunderet faglig og teoretisk tilgang	• Fungerende gruppeforløb ved åben gruppe • Tilstrækkelig forældreinddragelse • Teoretisk og faglig tilgang matcher målgruppen	• Stabil medarbejderstab • Organisatoriske ændringer
Århus	• Aldersfordeling fungerer • Parallel forældregruppe oprettes • Velfunderet faglig og teoretisk tilgang	• Velfungerende gruppesammensætning • Forældre involveres aktivt • Teoretisk og faglig tilgang matcher målgruppen	
Behandlingsindhold København Århus Hjørring	• Bedre evne til at indgå i relationer på en kompetent måde • Udvikling af sociale kompetencer • Bedre personlig og social mestring • Bedre evne til personlig grænsesætning • Reduktion af følelser af blandt andet skyld og skam • Større normalitetsfølelse • Styrket selvværd og selvbillede • Bedre evne til at mestre og bearbejde de seksuelt påførte traumer • Reduceret risiko for re-traumatisering	• Positiv psykosocial udvikling hos børnene og de unge målt med standardiserede instrumenter	Kontekstfaktorer: • Medfødte faktorer • Familieliv (tryk relation, stabilitet) • Grad af åbenhed omkring overgrebet • Venskaber/socialt netværk • Mestringsstrategier • Påvirkende begivenheder i familien • Fjernelse fra hjemmet • Tidspunkt for krænkelse • Relation til krænker • Forhold relateret til gruppebehandlingen

6 JANUS Centrets indsats teori

Som nævnt i indledningen tilbyder JANUS Centret rådgivning til kommuner, som vil etablere gruppebehandlingstilbud til børn og unge, der selv har en krænkende seksuel adfærd. Da der endnu ikke er truffet endelig aftale med de medvirkende kommuner, vil alene JANUS Centrets egen indsats teori for gruppebehandlingen blive præsenteret her.

Organisering

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
JANUS Centret	Tilbud om rådgivning, undervisning og supervision		
Socialchefer og døgninstitutioner vest for Storebælt	Formidling af tilbud om deltagelse i gruppebehandling vest for Storebælt for børn/unge med seksuelle adfærdsproblemer	Aftaler med kommuner om deltagelse i projektet	Aftaler om samarbejde med gruppebehandlingstilbud med henblik på rådgivning, undervisning og supervision fra JANUS Centret
Kontakt- og nøglepersonnetværk i kommunerne Myndighedssagsbehandlere Psykologer	Informationsmøder Undervisningsmøder		

JANUS Centrets organisatoriske model er rettet mod kontaktetablering til de potentielle samarbejdskommuner, en proces, der aktuelt er i gang.

Opsporing

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
Projektkommuner og samarbejdskommuner			
Børn/unge der har krænket andre børn Børn med vedvarende seksuelt bekymrende adfærd Børn/unge, der har seksuelt krænkende adfærd, og som selv er tidligere ofre for seksuelle krænkelser Begge køn i alderen 6-18 år Anbragte, anbringelsestruede og hjemmeboende børn og unge, børn og unge med lettere begavelseshandicap			
Forældre			

Opsporingsprocessen skal fortrinsvis planlægges i de enkelte kommuner, men JANUS Centret har på forhånd defineret mulige målgrupper med udgangspunkt i centrets egen gruppebehandling.

Visitation

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
• Visitatorgruppe • JANUS Centret	• Sikre at den unge er grundigt udredt efter JANUS Centrets procedure • Udredning kan gennemføres lokalt med rådgivning fra JANUS Centret • Udredning kan mod betaling gennemføres af JANUS Centret	• Det sikres, at udredningen foregår efter ens retningslinjer med henblik på vurdering af visitation til gruppebehandling samt ensartet evaluering • Vurdering af egnethed til gruppebehandling • Matchning af unge til de enkelte grupper	• Optimal målgruppe udvalgt til gruppebehandling
• Unge, der helt eller delvis vedkender sig den seksuelt krænkende adfærd og potentielt er motiverede for ændring • Unge, der kan indgå i en behandlingsmæssig alliance og fungere hensigtsmæssigt i en gruppesammenhæng • Unge med parathed til selvindsigt og en vis evne til refleksion • Unge der psykisk kan profitere af gruppeforløbets støtte og udfordringer • Unge, der kan modtage støtte fra deres primære opholdsmiljø • Unge uden massiv kriminel baggrund/generelt antisocial adfærd/svære grader af udviklingshæmning/seksuel overgrebsadfærd mod unge/voksne	Samlet visitationsmøde, hvor alle oplysninger fremlægges: • Personligheds- og begavelsesvurdering • Motivation • Erkendelsesgrad • Opbakning i nærmiljø • Forældreamnese • Resultater fra klinisk interview • Risikovurdering ud fra krænkelsens art, alvorlighed, hyppighed • Recidivrisiko • Offeroplysninger Mv.		

Visitationsprocessen er essentiel i JANUS Centrets indsatssteori, hvor der på forhånd er beskrevet en forholdsvis detaljeret procedure. Kommunerne opfordres i centrets projektbeskrivelse til at følge retningslinjerne med henblik på sammenlignelig visitation og mulighed for tværgående evaluering.

Behandlingens rammer

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
JANUS Centret Supervisionsgruppe	Supervision på baggrund af video og procesnoter Ca. 12 gange, 1 gang om måneden		
2 terapeuter til hver behandlingsgruppe, enten 2 psykologer eller 1 psykolog og 1 fagperson med godkendt psykoterapeutisk efteruddannelse + evt. observatør	Matchning af deltagere i hver gruppe i forhold til Begavelsesniveau Alder Modenhed Ændringsmotivation Evne til at indgå i gruppe		
Møder 1x2 timer ugentligt			
3 behandlingsgrupper pr. halvår, fordelt på kommuner vest for Storebælt Gruppeforløb på godt 6 måneder	Struktureret gruppebehandlingsforløb Videoptagelse Procesnoter		
Sideordnede tiltag: Mediation mellem offer og krænker Forældregruppe Supervision til døgninstitution/plejeforældre			

Som støtte for de kommende behandlergrupper i kommunerne tilbyder JANUS Centret månedlig supervision til de kommuner, der opretter gruppebehandlingstilbud. Supervisionen ydes til behandlergrupperne på baggrund af procesnoter og evt. videoptagelser. Centret har desuden på baggrund af omfattende erfaringer i eget hus tilrettelagt et detaljeret program for gruppeforløb, som skitseres herunder.

Behandlingens indhold

Målgrupper og ressourcer	Aktiviteter	Resultater Kort sigt	Resultater Længere sigt
Behandlingstilgang: Holistisk tilgang Seksuelt krænkenkende adfærd ses som adfærd frem for diagnose Tematiserede gruppeforløb 8 tematiske moduler Viden og teori: Psykodynamisk tilgang Støttende/Kognitiv	Operationalisering af de 8 tematiske moduler: Introduktion og etablering af gruppen: Gennemgang af rammer og kontrakt, gennemgang af formålet med forløbets faste temaer og indhentning af forslag fra deltagerne	Ansvarliggøre den enkelte unge i forhold til gruppeforløbet med hensyn til fremmøde, aktiv deltagelse, tavshedspligt og respekt for andre gruppedeltagere	

	Identitet og livshistorie: Tidslinje, genogram, netværkstekning, selvopfattelse, styrker og svagheder, ændringsønsker og ændringspotentiale	De unge lærer sig selv og hinanden bedre at kende Terapeuterne får information om, hvad de unge selv betragter som de vigtigste begivenheder i deres hidtidige liv Kontekst og referenceramme for det fremtidige terapeutiske arbejde i gruppen	Øge de unges selv-værd, selvforståelse og dermed deres personlige handleevne og trivsel
	Seksuelle krænkelser: Overgrebs betydning for den unge, ofret og andre. Eksternalisering, overgrebshistorier, ressourcer og recidivrisiko	De unge oplever lettelse, øget åbenhed, tillid og tryghed Afdramatisering følelse af ikke at være alene Forståelse af overgrebs konsekvenser	
	Relationsarbejde: Stærke og svage relationer (før og efter seksuelle overgreb). Identifikation af netværk og mulighed for netværksstøtte, venskaber og kærester, empati		Modning Øgede sociale kompetencer Evne til at reflektere over egne livsbetingelser
	Følelser: Følelsesidentifikation, følelsesdifferentiering og verbalisering, seksualitet og forelskelse	Udvikling af egenomsorg og empati for andre Udvikling af sociale kompetencer Udvikling af selvindsigt	Evne til at identificere og verbalisere egne følelser
	Sociale kompetencer: Sociale færdigheder, etablering og opretholdelse af sociale relationer til jævnaldrende, samarbejde, venskab, afhjælpning af social isolation, "kærestekursus", "fra ung til voksen", seksualundervisning		Evne til at forbinde ydre livsbetingelser og indre kognitive og emotionelle reaktioner
	Fremtiden: Uddannelse, arbejde, ønsker, visioner og drømme, forudsætninger, aktiver og forhindringer		

	Recidivforebyggelse: • "De 4 trin", "misbrugs-cirklen", risikofaktorer, risikosituationer og alternative handlemuligheder, kognitive strategier og aggressionsforvaltning	• Det teoretiske gøres handlingsbaseret	• De unge kommer i en position, hvor de bliver i stand til at påtage sig et personligt ansvar for en "krænkellesfri" fremtidig tilværelse

